

Олена МОРОЗ,

orcid.org/0000-0002-1483-9136

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови в судноводінні

Херсонської державної морської академії

(Херсон, Україна) alyona_moroz@ukr.net

РОЛЬ І МІСЦЕ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

У статті проаналізовано різні підходи до тлумачення професійно-орієнтованої комунікативної компетенції в системі професійної підготовки майбутніх фахівців різних галузей виробництва та сфер обслуговування, встановлено її специфічну роль у системі професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі.

Стверджується, що застосування компетентнісного підходу дозволить підвищити ефективність професійної освіти за рахунок формування важливих професійних навичок і компетенцій, включаючи й комунікативну. Після вивчення останніх досліджень у сфері формування професійно-орієнтованої комунікативної компетенції у статті надається тлумачення її як особистісної характеристики, що дозволяє здійснювати ефективну комунікацію в професійному середовищі за допомогою іноземної мови.

Визнаючи необхідність удосконалення і підвищення рівня якості інішомовної освіти для всіх напрямів і спеціальностей професійної освіти, стверджується, що для фахівців морської галузі рівень володіння професійно-орієнтованою комунікативною компетенцією є украй необхідним, оскільки подекуди він є гарантом безпеки руху суден, навколишнього середовища і навіть життя людей. З огляду на це, а також врахувавши вимоги Міжнародної морської організації та реальні потреби моряків, пропонується визнати професійно-орієнтовану комунікативну компетенцію невід'ємним інтегральним складником професійної компетентності фахівця морської галузі, оскільки вона забезпечить можливість прийняття швидких і правильних рішень у складних професійних умовах, ґрунтуючись на інформації, отриманій в процесі спілкування з іншими представниками та учасниками морської галузі.

Стверджується, що дисципліну «Морська англійська мова» слід включати до циклу професійної підготовки у вищих морських навчальних закладах. При цьому системотвірним критерієм формування всіх структурних компонентів професійно-орієнтованої комунікативної компетенції необхідно визнати професійну спрямованість, що дозволить досягти мети вищої професійної освіти – підготовки висококваліфікованого, компетентного та конкурентоспроможного фахівця.

Ключові слова: *вища морська освіта, готовність до інішомовного спілкування, кваліфікаційні вимоги, компетентнісний підхід, морська англійська мова, професійно-орієнтована комунікативна компетенція, професійна освіта, професійна підготовка.*

Olena MOROZ,

orcid.org/0000-0002-1483-9136

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the English Language Department for Deck Officers

Kherson State Maritime Academy

(Kherson, Ukraine) alyona_moroz@ukr.net

THE IMPORTANCE OF PROFESSIONALLY-ORIENTED COMMUNICATIVE COMPETENCY IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SEAFARERS

The article analyzes different approaches to the definition of professionally-oriented communicative competency in the system of professional training of future specialists for various industrial and service spheres and establishes its specific role in the system of professional training of future seafarers. It is acknowledged that the application of the competency-based approach will enable to enhance the effectiveness of the professional training by means of formation of crucial professional skills and competencies, including the communicative competency.

Having studied the latest research on the professionally-oriented communicative competency, we define it as personal characteristic allowing for implementation of effective communication in professional environment with the purpose of defeating professional challenges by means of a foreign language. While recognizing the need of improvement and promotion of foreign language training effectiveness in the system of professional training in general, it is at the same

time argued that for future seafarers professionally-oriented communicative competency mastery is extremely important as it can guarantee the safety of navigation, environmental safety and even safety of human life.

Considering all of the above, taking into account the requirements of the IMO and the needs of seafarers, gained by means of opinion polling, it is suggested to recognize the professionally-oriented communicative competency as an integral part of professional competence of future seafarers as it will allow for their ability to take fast and correct decisions in challenging professional situations, based on the received information in the process of communication with other representatives and parties of the maritime industry.

So it is declared that the academic discipline Maritime English should be included into the section of professional subjects of the curriculum in higher maritime educational institutions.

Key words: *high maritime education, foreign language communication readiness, qualification requirements, competency-based approach, Maritime English, professionally-oriented communicative competency, professional education, professional training.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інтеграційних та глобалізаційних процесів призвів до визнання необхідності суттєвих змін в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема і в освітній. В усіх цивілізованих країнах здійснюється інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до їх впровадження (Ничкало, 2012: 32). Особливо актуальною нині є потреба в модернізації професійної освіти, що зумовлено інтеграцією України в європейський освітній простір, динамічними змінами в сучасному виробництві та стрімким розвитком новітніх технологій.

Це стосується, зокрема, і вищої морської освіти, яка так само опинилася на перетині освітніх парадигм, а питання підвищення її якості є одним із пріоритетних і нагальних, оскільки нерозривно пов'язане із питаннями забезпечення безпеки життя на морі та безпеки навколишнього середовища, забезпечення безпечної роботи суден і безпечного перевезення вантажів, запобігання виникненню аварійних ситуацій тощо.

Усвідомлення нагальних потреб і викликів у забезпеченні якості вищої морської освіти втілюється у зміні міжнародних та державних стандартів до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі, очікуваним результатом якої є формування певної системи знань, умінь та навичок, які у сукупності оформлюються в професійну компетентність. Такий перехід від кваліфікаційної моделі фахівця до його компетентнісної моделі суттєво сприяє підвищенню якості результатів професійної підготовки, оскільки покликаний забезпечити сучасний ринок праці такими фахівцями, які *вміють*, а не лише *знають* як (Огородник, 2016: 78).

Саме впровадження в систему професійної освіти компетентнісного підходу уможливило переорієнтацію основних цілей навчання з ретрансляції та надання здобувачам вищої освіти готового знання на розвиток здатності і готовності майбутніх фахівців до ефективної діяльності в реальних професійних ситуаціях.

Аналіз досліджень. Теоретичне обґрунтування і розроблення засад організації навчального процесу на засадах компетентнісного підходу знайшло своє відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців (І. Бех, С. Волошинов, І. Зимня, О. Ларіонова, О. Локшина, В. Луговий, О. Овчарук, І. Печеранський, О. Пометун, І. Секрет, В. Чернявський, J. Burgoyne, M. Eraut, L.M. Spencer, S.M. Spencer, Ch. Woodruffe та інші), які зверталися до визначення понять «компетенція» та «компетентність», виокремлення і класифікації різновидів компетентностей, з'ясування можливостей компетентнісного підходу у визначенні критеріїв якості освіти, потенціалу запровадження компетентнісного підходу до організації освітнього процесу в системі ступеневої підготовки майбутніх фахівців морської галузі тощо.

Останніми роками на різних рівнях широко аналізуються вимоги до професійних компетенцій, які мають бути сформовані в сучасних фахівців у різних сферах, особливо у зв'язку з приєднанням до Болонського процесу. Ми підтримуємо ідею ефективності залучення компетентнісного підходу до системи професійної освіти як такого, що дозволить теоретично обґрунтувати та впровадити у практику викладання методи та освітні технології, спрямовані на формування професійно-значущих якостей і компетенцій майбутніх фахівців різних галузей і, зокрема, морської.

Оскільки сферою нашого наукового інтересу є теоретичні та методологічні аспекти формування саме професійно-орієнтованої комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту, тому **метою статті** є з'ясування сутності професійно-орієнтованої комунікативної компетенції, виявлення її специфіки та визначення її ролі й місця у системі професійної освіти фахівців саме морської галузі.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна компетенція розглядається науковцями з позицій різних підходів. Представники діяльнісного підходу вважають, що розвиток комунікативної компетенції особистості нерозривно пов'язаний із її

діяльністю, яку вона виконує в процесі соціалізації (М. Вятютнев, В. Леонт'єв, І. Зимня, Л. Орешкіна). Крізь призму соціолінгвістики комунікативну компетенцію розуміють як систему, що виконує функцію балансування існуючих мовних форм, які визначаються з опорою на мовну компетенцію комуніканта для виконання певних соціальних функцій (О. Дудник, Н. Завіниченко, Ч. Філлмор, Д. Хаймс).

Багато науковців розглядають комунікативну компетенцію як одну з ключових компетенцій особистості, за допомогою якої остання отримує можливість розвиватися, навчатися, підвищувати свій інтелектуальний та культурний рівень (Д. Ізаренков, Т. Ісаєва, В. Сластьонін, А. Хуторський).

У рамках нашого дослідження, ключовим аспектом якого є розробка ефективної методики навчання іноземної мови та формування готовності здобувачів вищої освіти до іноземного спілкування, комунікативну компетенцію визначаємо як *готовність фахівця до здійснення комунікативної діяльності для досягнення певної комунікативної мети*.

Аналіз наукового та науково-методичного доробку з проблеми формування готовності до іноземного спілкування дозволив зробити висновок про те, що запропоновані визначення комунікативної компетенції, описані та побудовані моделі її формування, визначені структурні елементи цього феномену здебільшого залежать від тієї чи іншої професійної галузі, в якій працюватиме в подальшому майбутній фахівець. Таким чином, поняття «комунікативної компетенції» в системі професійної підготовки трансформується у більш специфічний його різновид – професійно-орієнтовану комунікативну компетенцію.

Науковці пропонують певні варіації цього терміну: «професійна комунікативна компетентність» (Н. Газова, Г. Юрчук), «професійна іноземна комунікативна компетентність» (І. Зимня, Н. Огородник), «комунікативна компетенція фахівця / комунікативна компетенція посади» (О. Павленко), «професійно-комунікативна компетентність» (О. Тур), «іноземна професійна компетентність» (А. Андрієнко, І. Секрет, В. Теніщева) і його визначень.

Узагальнивши існуючі погляди та взявши до уваги специфіку професійної підготовки фахівців морської галузі, в нашому дослідженні визначаємо професійно-орієнтовану комунікативну компетенцію як *особистісну властивість, що забезпечує можливість здійснювати ефективне професійне спілкування іноземною мовою в професійному середовищі у процесі трудової діяль-*

ності людей, метою якої є вирішення певних професійних задач.

Натепер необхідність підвищення якості іноземної підготовки у системі вищої професійної освіти, перегляду змісту навчання іноземним мовам, його трансформації та інтенсифікації шляхом перерозподілу акцентів у бік розвитку всіх видів іноземної комунікативної компетентності зумовлена приєднанням України до Болонського процесу, тому виникає необхідність розвиватися згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти (Секрет, 2012: 21).

Із розвитком потреб суспільства, з поширенням міжнародних контактів і створенням можливостей для академічної та професійної мобільності акценти у викладанні іноземної мови професійного спрямування зміщуються з формування сукупності розрізаних навичок (читання, перекладу, аудіювання) на формування професійно-орієнтованої комунікативної компетенції й розвиток здатності користування мовою у професійних цілях.

На думку провідних вітчизняних науковців (В. Андрущенко, П. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, Г. Онкович, В. Редько), якість вищої освіти здебільшого залежить від рівня володіння випускниками університетів іноземними мовами. Тому необхідність удосконалення і підвищення рівня якості іноземної освіти визнається для всіх напрямів і спеціальностей професійної освіти, адже «без володіння студентом принаймні однією іноземною мовою не можливо забезпечити виконання основних положень Болонської декларації».

Адаптація до норм і стандартів європейського освітнього простору, мобільність, професійна конкуренція матимуть місце лише за умови знання випускниками університетів іноземної мови та сформованих навичок комунікативної поведінки у відповідних ситуаціях академічного, професійного та повсякденного спілкування» (Гришкова, 2007: 14–15). Саме тому дослідники намагаються вирішити нагальні методологічні питання підвищення ефективності професійно-орієнтованої іноземної підготовки майбутніх медичних працівників (Т. Бажан, А. Гулак, Н. Кучумова, Л. Манюк, С. Поплавська), інженерів різних галузей виробництва (З. Корнева, О. Ларіонова, О. Можаровська, О. Цепкало), менеджерів із туризму та маркетингів (Н. Івасів, І. Кодлюк, А. Онуфрив, В. Сідоров), офіцерів і військовослужбовців (С. Білявець, І. Ковальчук, О. Павленко), журналістів (С. Коновальчук) тощо.

На нашу думку, хоча володіння професійно-орієнтованою комунікативною компетенцією

у фахівців зазначених спеціальностей є безперечним плюсом, адже сприяє підвищенню їхньої конкурентоспроможності, рівня компетентності, надає можливості для здійснення професійної діяльності не лише в межах власної країни, а й за кордоном (участь у міжнародних конференціях, ознайомлення з останніми надбаннями в професійній сфері, здійсненими за кордоном, тощо), ця компетенція не є критичною для виконання їх посадових обов'язків, не є професійно необхідною.

Натомість для низки фахівців, серед яких майбутні фахівці авіаційної галузі, працівники митниці та фахівці морського флоту, рівень сформованості професійно-орієнтованої комунікативної компетенції впливає не лише на успішність у професійній діяльності, а й зумовлює рівень безпеки та може коштувати життя. Надійність та ефективність роботи таких фахівців залежить від того, наскільки адекватно й глибоко у загальній структурі їх предметно-технологічної компетентності інтегрована іншомовна мовленнєва компонента (Секрет, 2012: 54).

Від ефективної комунікації між членами екіпажу, між судном і береговими станціями (служба регулювання руху суден і вантажів, лоцманська станція, офіс капітана порту тощо), суден між собою та суден із пошуково-рятувальними службами за допомогою УКХ-радіостанцій багато в чому залежить не лише безаварійний трафік, але й життя людей та екологічна безпека навколишнього середовища.

Дослідження причин катастроф на морі показало, що головною причиною більшості аварійних випадків є недостатній рівень сформованості професійно-орієнтованої комунікативної компетенції. Тому питання підвищення рівня ефективності професійного спілкування серед фахівців морської галузі стало предметом пильного розгляду Міжнародної морської організації, яка нині з метою безпеки та збереження людського життя на морі й охорони навколишнього середовища значно посилила вимоги до сертифікації і кваліфікаційного відбору моряків усіх рівнів і персоналу берегових організацій, пов'язаних із забезпеченням безпеки мореплавання (Смелікова, 2017: 37–38).

Найголовнішою частиною законодавства, де офіційно зафіксовані вимоги щодо спілкування на флоті, є Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі 1974 року (Конвенція СОЛАС). Після доповнень і змін у 2004 році там з'явилося відповідне положення – Глава V, правило 14, в якому зазначено: «В якості робочої

мови для комунікації на капітанському містку повинна використовуватися англійська, яка має використовуватися для зв'язку з капітанським містком іншого судна, для зв'язку з берегом, а також для спілкування на борту між лоцманом і членами екіпажу, які несуть вахту» (СОЛАС, 2010: 724).

Ці вимоги були сформовані на основі висновків експертів Міжнародної морської організації, які досліджували проблему використання англійської мови професійного морського спрямування в багатонаціональних екіпажах на судах світового флоту в рамках Європейського проекту. У звіті за всіма аспектами життєдіяльності морського спеціаліста задоволеність професійною діяльністю знижувалася через низький рівень знання мови. Експерти підкреслили, що нездатність спілкуватися призводить до високого рівня стресу на борту судна, тому мовний чинник є більш важливим за технічну компетентність морського фахівця (European Commission, 2001: 15). Саме тому вимога ефективного спілкування англійською мовою згодом була закріплена в Манільських поправках 2010 року в якості додатка до Міжнародної конвенції про підготовку та дипломування моряків і несення вахти 1978 року (Конвенція ПДМНВ).

Навіть якщо припустити, що випускники вищих морських навчальних закладів після завершення професійної підготовки працюватимуть на судах українських судноплавних компаній, що обслуговуються національними україномовними екіпажами та береговими службами, це не виключає професійної необхідності вживання англійської мови для спілкування з іншими суднами, які працюють під різними прапорами та обслуговуються змішаними екіпажами і заходять в українські порти.

Нами було опитано 268 моряків, які мають стаж роботи не менше 4 років як в українських («Укррічфлот», «Нібулон», «АРГО»), так і в закордонних судноплавних і крьюїнгових агенціях («Марлоу Навігейшн», «Коламбія Шипменеджмент», «MOL», «СМА СGM»). Для з'ясування можливості виконання професійних обов'язків без володіння належним рівнем професійно-орієнтованої комунікативної компетенції усім респондентам було поставлено одне питання: «Як часто Вам доводиться використовувати англійську мову в професійних цілях?». Було запропоновано 5 варіантів відповідей: завжди / постійно, дуже часто, інколи, дуже рідко, ніколи. Результати проведеного опитування наведено на рис. 1.

Рис. 1

Результати опитування доводять, що незалежно від того, в якій компанії, на яких судах, на якій посаді працює моряк, у його професійній діяльності знання англійської мови необхідне завжди. З огляду на визначення професійної підготовки майбутнього працівника річкового та морського транспорту, яке тлумачить її як комплекс загально-професійних і спеціалізовано-професійних знань та умінь, що дозволяють спеціалісту прогнозувати, проектувати та аргументувати свою діяльність і забезпечують його готовність до зміни виду або змісту цієї діяльності залежно від конкретних умов (Чернявський, 2017: 96), вважаємо, що володіння професійно-орієнтованою англійською мовою є невід'ємним компонентом такого комплексу знань та умінь, оскільки саме за допомогою іншомовного спілкування можливе виявлення специфічних конкретних умов у процесі обміну фактичною інформацією та/або припущеннями, пропозиціями тощо між усіма учасниками процесу морських перевезень.

Міжнародна морська організація та Інспекція з питань підготовки та дипломування моряків

Міністерства інфраструктури України відносить професійно-орієнтоване іншомовне спілкування до переліку фахових компетенцій моряків, що документально затверджено у державних стандартах підготовки фахівців і нормативних документах ІМО, таких як Міжнародний кодекс з управління безпекою (МКУБ) та Міжнародна конвенція про підготовку та дипломування моряків і несення вахти 1978 року (Конвенція ПДМНВ).

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що професійно-орієнтована комунікативна компетенція є інтегральним складником професійної компетентності майбутніх фахівців морської галузі, оскільки забезпечує здатність фахівців швидко і правильно приймати рішення в складних професійних ситуаціях, ґрунтуючись на отриманих фактах у процесі спілкування з іншими учасниками процесу управління судном, дипломатично та коректно вести перемовини із владою в іноземних портах тощо.

У навчальних планах вищих морських навчальних закладів дисципліна «Англійська мова за професійним спрямуванням» має належати до циклу професійної підготовки, а її назву пропонуємо конкретизувати та змінити на «Морська англійська мова». У зв'язку з цим системотвірним критерієм формування всіх структурних компонентів професійно-орієнтованої комунікативної компетенції визнаємо професійну спрямованість, що дозволить досягти мети вищої професійної освіти – підготовки висококваліфікованого, компетентного та конкурентоспроможного фахівця.

Подальшою перспективою дослідження вважаємо визначення структури професійно-орієнтованої комунікативної компетенції саме для фахівців морської галузі та особливостей формування її компонентів залежно від рівня навчання в системі неперервної професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришкова Р. О. Педагогічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі фахової підготовки : дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2007. 446 арк.
2. Ничкало Н. Г. Розвиток людського капіталу – стратегічне завдання професійної освіти. *Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наукових праць*. Київ, 2012. Т. 4. С. 27–43.
3. Огородник Н. Є. Сучасний контекст формування англомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців флоту. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. Київ, 2016. Вип. 25. С. 76–85.
4. Секрет І. В. Теоретичні та методичні основи формування іншомовної професійної компетентності студентів вищих технічних навчальних закладів в умовах дистанційної освіти : дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2012. 552 арк.
5. Смелікова В. Б. Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій : дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Херсон, 2017. 305 арк.
6. Международная конвенция по охране человеческой жизни на море 1974 года (СОЛАС-74): ([косолидированный] текст, измененный протоколом 1988 года к ней, с поправками). Санкт-Петербург, 2010. 992 с.

7. Чернявский В. В. Интеграция естественнонаучной и профессиональной подготовки специалистов речного и морского транспорта: необходимость и возможности осуществления. *East European Scientific Journal*. № 2(18). Варшава, 2017. С. 95–100.

8. European Commission. The Impact of Multicultural and Multilingual Crews on Maritime Communication. *MARCOM. Final Reports*. Volumes 1&2, 2001. 120 p.

REFERENCES

1. Hryshkova R. O. Pedagogichni zasady formuvannya inshomovnoi sotsiokulturnoi kompetentsii studentiv nefilolohichnykh spetsialnosti u protsesi fakhovoi pidhotovky [Pedagogical grounds of foreign sociocultural competency formation of non-philological students in the process of professional training]. *Doctor's Thesis*. Kyiv, 2007. 446 p. [in Ukrainian].

2. Nychkalo N. H. Rozvytok liudskoho kapitalu – stratehichne zavdannia profesiinoi osvity [The development of human capital as strategic task of professional education]. *Pedagogical and psychological sciences in Ukraine*. Kyiv : Pedagogichna dumka, 2012. V. 4. P. 27–43 [in Ukrainian].

3. Ohorodnyk N. Ie. Suchasnyi kontekst formuvannya anhlovnoi profesiinoi komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv flotu [Modern context of English professional communicative competency formation of future seafarers]. *Visnyk of Kyiv National Linguistic University. Pedagogy and psychology*. Kyiv, 2016. V. 25. P. 76–85 [in Ukrainian].

4. Sekret I. V. Teoretychni ta metodychni osnovy formuvannya inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti studentiv vyshchych tekhnichnykh navchalnykh zakladiv v umovakh dystantsiinoi osvity [Theoretical and methodological basis of foreign language professional competency formation of the higher educational establishments students in terms of distant learning]. *Doctor's Thesis*. Kyiv, 2012. 552 p. [in Ukrainian].

5. Smelikova V. B. Pidhotovka maibutnikh sudnovodiiv do profesiino-orientovanoho spilkuвання zasobamy keis-tekhnohii [Preparation of future navigators for professionally-oriented communication by means of case-study]. *PhD Dissertation*. Kherson, 2017. 305 p. [in Ukrainian]

6. Mezhdunarodnaia konventsiya po okhrane chelovecheskoi zhizny na more 1974 hoda (SOLAS-74) [International Convention on Safety of Life at Sea]. Sankt-Peterburh, 2010. 992 p. [in Russian].

7. Cherniavskiy V. V. Yntehratsiya estestvennonauchnoi y professyonalnoi podhotovky spetsyalystov rechnoho y morskoho transporta: neobkhodymost y vozmozhnosty osushchestvleniya [Science and professional education integration in professional training of river and sea transport specialists]. *East European Scientific Journal*. № 2(18). Warsaw, 2017. P. 95–100 [in Russian].

8. European Commission. The Impact of Multicultural and Multilingual Crews on Maritime Communication. *MARCOM. Final Reports*. Vol. 1&2. 2001. 120 p.